

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ВЧИНЮВАНИХ У СФЕРІ ЖИТЛОВОГО БУДІВНИЦТВА

CURRENT ISSUES OF CRIMINALIZATION OF OFFENSES COMMITTED IN THE FIELD OF HOUSING CONSTRUCTION

Сірець О.О., аспірант

Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса

У науковій статті ключову увагу присвячено аналізу та систематизації наукових позицій зарубіжних науковців з проблематики запобігання та протидії кримінальним правопорушенням у сфері житлового будівництва, з метою виявлення актуального для України досвіду щодо запобігання та протидії цим кримінальним правопорушенням.

Констатовано принципову важливість житла як життєво необхідної потреби кожної людини, незалежно від країни чи суспільства перебування, аргументовано через висвітлення ключових функцій житла для людини.

Додатково актуалізовано проблематику проведення досудового розслідування зазначеної категорії справ через наведення відповідних коротких статистичних даних.

Сукупність зарубіжних наукових розробок було умовно представлено через їх поділ на такі, що стосуються перш за все: (1) корупційних кримінальних правопорушень, (2) екологічних кримінальних правопорушень та (3) кримінальних правопорушень, що стосуються порушення порядку здійснення міської забудови.

В результаті проведеного дослідження було підтверджено висунуту гіпотезу та констатовано той факт, що значна кількість складів кримінальних правопорушень, що представлені у кримінальних законодавствах ряду інших країн, далеко не завжди співпадає із представленими в Кримінальному кодексі України складами кримінальних правопорушень. Зокрема, до числа нехарактерних для України, однак, вочевидь, фактично наявних у суспільних процесах кримінальних правопорушень, що передбачені в зарубіжних кримінальних законодавствах, можна віднести: кумівство, відкати, фаворитизм, безчесність, виплати за сприяння, фіксація ціни, гуаньсі, патронаж, клієнталізм, лобювання та ряд інших. Обґрунтовується суспільний запит на криміналізацію найбільш небезпечних правопорушень у сфері житлового будівництва, та внесення змін до чинного Кримінального Кодексу України.

У висновку констатовано, що види кримінальних правопорушень, передбачених кримінальними законами тих чи інших країн, дуже часто є відмінними порівняно з подібними кримінальними правопорушеннями, що представлені у Кримінальному кодексі України та можуть бути застосованими до ринку житлового будівництва. Надано законодавчі пропозиції та пояснення необхідності їх врахування для подальшого урегулювання ринку житлового будівництва України.

Ключові слова: кримінальні правопорушення у сфері житлового будівництва; зарубіжний досвід запобігання та протидії кримінальним правопорушенням у сфері житлового будівництва; криміногенна ситуація на ринку житлового будівництва України.

In the scientific article, the key attention is devoted to the analysis and systematization of the scientific positions of foreign scientists on the issue of preventing and countering criminal offenses in the field of housing construction, with the aim of identifying relevant experience for Ukraine in preventing and countering these criminal offenses.

The fundamental importance of housing as a vital need of every person, regardless of the country or society of residence, is established, argued through highlighting the key functions of housing for a person.

In addition, the issue of pre-trial investigation of the specified category of cases has been updated through the provision of relevant brief statistical data.

The totality of foreign scientific developments was conditionally presented through their division into those related primarily to: (1) corruption criminal offenses, (2) environmental criminal offenses and (3) criminal offenses related to violation of the order of urban development.

As a result of the conducted research, the proposed hypothesis was confirmed and the fact was established that a significant number of criminal offenses presented in the criminal legislation of a number of other countries do not always coincide with the criminal offenses presented in the Criminal Code of Ukraine. In particular, nepotism, kickbacks, favoritism, dishonesty, payments for favors, price fixing, guanxi, patronage, clientelism, lobbying and a number of others can be attributed to the number of criminal offenses that are uncharacteristic for Ukraine, but apparently actually present in social processes, provided for in foreign criminal laws. The public demand for the criminalization of the most dangerous offenses in the field of housing construction and the introduction of changes to the current Criminal Code of Ukraine is substantiated.

The conclusion states that the types of criminal offenses provided for by the criminal laws of certain countries are very often different compared to similar criminal offenses presented in the Criminal Code of Ukraine and can be applied to the housing construction market. Legislative proposals and explanations of the need to take them into account for the further regulation of the housing construction market of Ukraine are provided.

Key words: criminal offenses in the field of housing construction; foreign experience in preventing and countering criminal offenses in the field of housing construction; criminogenic situation in the housing construction market of Ukraine.

Постановка проблеми. Ринку житлового будівництва характерний абсолютно для всіх без виключення країн. Безсумнівним є той факт, що житло є життєво необхідною потребою людини незалежно від її країни проживання, традицій та особливостей того чи іншого суспільства. Традиційно житло відігравало надзвичайно важливу роль у житті кожної людини; не дарма кожна людина прекрасно знає відомому англійському приказку: «Мій дім – моя фортеця»; від рівня забезпеченості житлом залежить фізичний та психічний стан населення, загальна інтенсивність праці людини, можливість навчання та підвищення кваліфікації, кількість вільного часу [1, с. 7].

Дослідниця Міскова наводить ключові функції, які виконує житло у житті людини:

1. Біосоціальна функція, яка сприяє:

- захисту від несприятливого чи небажаного природного та суспільного впливів;

- зберіганню, приготуванню та споживанню харчових ресурсів;

- забезпеченню простору для особистої гігієни, чистоти, здоров'я;

- створенню місця для життя родини, виховання дітей;

- активному або пасивному відпочинку.

2. Соціально-економічна функція, яка сприяє:

- формуванню соціальних контактів;

- підготовці до навчання, роботи, підвищення кваліфікації тощо;

- проведенню творчої роботи, веденню малого бізнесу або організації різноманітних зібрань.

3. Соціально-культурна, рекреаційна та інтересова функція, що сприяють розвиткові персональних хобі, спортивних, культурних та будь-яких інших навичок [1, с. 11–12].

У той же час, переконані, що так само незмінною залежно від країни та суспільства є така властивість ринку житло-

вого будівництва, як його криміногенність. Це пов'язано із такою властивістю сфери суспільних відносин, як її «привабливість», «популярність» як у цілому, так і для зловмисників зокрема; даній специфіці сфери житлового будівництва буде присвячено окремий науковий аналіз.

Наприклад, згідно зі звітами Офісу Генерального прокурора України, за період 2016 р. у сфері будівництва було зареєстровано 3083, за 2017 р. – 3520, за 2018 р. – 3922, за 2019 р. – 3742, за 2020 р. – 4582, за 2021 р. – 4552, а за період січень-листопад 2022 р. – 2473 кримінальні провадження, у яких до суду було направлено у 2016 р. – 592, у 2017 р. – 732, у 2018 р. – 927, у 2019 р. – 708, у 2020 р. – 1665, у 2021 – 2415, а за період січень-листопад 2022 р. – 1097 обвинувальних акти, у тому числі й із угодами [2]; про це вже зазначалося в одній із наших попередніх робіт. Тобто, спостерігається порівняно стабільна тенденція до зростання кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень у сфері житлового будівництва, із певним її зменшенням у 2022 році, що пов'язано також із повномасштабним російським вторгненням на територію України; що стосується латентної (незарєєстрованої) кількості правопорушень, то про неї ми можемо лише здогадуватись. У той самий час, спостерігається тенденція зростання кількості направлених до суду обвинувальних актів у даній категорії справ, що, безсумнівно, є позитивним та потребує подальшого наукового сприяння з метою підвищення ефективності запобігання та протидії кримінальним правопорушенням, зокрема, у сфері житлового будівництва.

У той же час, цікавим постає питання складів кримінальних правопорушень, що є притаманними для ринку житлового будівництва тієї чи іншої країни, оскільки очевидним постає той факт, що вони можуть різнитися між собою. Наприклад, у нашій попередній роботі було вказано, що, на наше переконання, в українській сфері житлового будівництва більш поширеними є такі складі кримінальних правопорушень, як-от: ст.ст. 190 (шахрайство), 191 (привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем), 197-1 (самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво), 358 (підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів), 364 (зловживання владою або службовим становищем), 364-1 (зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми), 366 (службове підроблення), рідше – ст. ст. 209 (легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинного шляхом) та 367 (службованедбалість) Кримінального кодексу України.

У той же час, ймовірно, не всі перелічені конструкції кримінальних правопорушень представлені у закордонній практиці кримінально-правового запобігання та протидії правопорушенням у сфері житлового будівництва.

Стан дослідження проблематики. У ході пошуку відповідних вітчизняних досліджень, що здійснювали б аналіз та систематизацію відомостей щодо запобігання та протидії кримінальним правопорушенням, вчинюваним у сфері житлового будівництва, представлених у зарубіжних профільних дослідженнях, таких виявлено не було. Тому, дана науково-дослідницька розвідка претендує на певного роду унікальність та оригінальність.

Отже, **метою** даного дослідження є аналіз та систематизація відомостей про зарубіжний досвід щодо криміналізації та запобігання правопорушенням, що зазвичай вчиняються у сфері житлового будівництва, разом зі здійсненням первинної класифікації наукових та практичних підходів.

У процесі проведення дослідження застосовано традиційні загальнонаукові методи, такі як **індукція та дедукція, аналіз та синтез**; крім того, було використано поширений у західних наукових колах метод вивчення та узагальнення попередніх наукових досліджень.

Виклад основного матеріалу. Перелік зарубіжних наукових робіт, присвячених проблематиці запобігання та протидії кримінальним правопорушенням у сфері житлового будівництва, пропонується представити роботами наступних науковців: Albert P. C. Chan, Emmanuel Kingsford Owusu, M. Sohail, S. Cavill, Maarten de Jong, William P. Henry, Neill Stansbury, Murat Gunduz, Oytun Onder, Zou, Bowen, Edwards, Cattell, Nordin, Takim, Nawawi, Yun Le, Ming Shan, Yi Hu, Yenisey, Atac, Ricardo Echavarría Ramirez, Isabel Alcaraz Abellán.

При цьому вищеперахованими дослідниками вивчалось питання злочинності у сфері житлового будівництва з урахуванням багатогранності проблематики: (1) так, більшість аналізованих наукових розробок присвячено саме корупційній злочинності у розглядуваній сфері; (2) одна із робіт вивчає даний тип злочинності з екологічних позицій; (3) дві роботи присвячені проблематиці порушення порядку здійснення міського будівництва.

1. Отже, почнемо аналіз зарубіжних наукових розробок із робіт, присвячених корупційній злочинності у сфері житлового будівництва.

Дослідники Albert P. C. Chan та Emmanuel Kingsford Owusu вказують на те, що корупція є надзвичайно поширеною, серед іншого, і для сфери житлового будівництва в інших країнах, навіть незалежно від рівня розвитку такої країни. Власне, у своєму дослідженні вони роблять акцент саме на корупційних кримінальних правопорушеннях, що вчиняються у зазначеній сфері [3, с. 1].

Відповідно до наданих вченими Albert P. C. Chan та Emmanuel Kingsford Owusu даних, найбільш поширеними видами корупційних правопорушень є хабарництво, шахрайство (яке закордонні дослідники відносять саме до корупційних правопорушень) та протиправну змову; до менш поширених – розкрадання, кумівство, вимагання, конфлікт інтересів, фальсифікація торгів, відкати, професійна недбалість, підставні компанії, фаворитизм (який, на наше переконання, варто вважати тим самим, що й кумівство), безчесність, виплати за сприяння, фіксація ціни, гуаньсі (також є аналогом кумівства), патронаж, клієнталізм, переслідування, вплив на торгівлю та відмивання грошей; до найменш поширених – лобіювання, залякування та погрози, примус, картелі, шантаж, виманювання та обман [3, с. 4].

Науковці M. Sohail та S. Cavill, у свою чергу, зазначають, що ключовими видами корупційних правопорушень у сфері житлового будівництва є (1) підкуп, (2) шахрайство, (3) розкрадання та (4) відкати [4, с. 3].

Вчені Maarten de Jong, William P. Henry, Neill Stansbury вказують на те, що найбільш поширеними формами корупційних діянь у сфері житлового будівництва лишаються відкати та підкуп, підставні компанії, фальсифікація торгів, змовництво, шахрайство та конфлікт інтересів [5, с. 107].

Турецькі дослідники Murat Gunduz та Oytun Onder стверджують, що в Туреччині, відповідно до проведеного ними анкетування, більше половини компаній забудовників зіштовхуються з проблемами проявів корупційних зловживань під час виконання власних функцій на ринку. Цікавим у рамках даного дослідження є те, що дослідники виокремлюють групу так званих внутрішньо-шахрайських протиправних діянь, які, на їх переконання, у значній мірі шкодять, зокрема, й компаніям-забудовникам під час їхнього функціонування. Так, у числі таких внутрішньо-шахрайських протиправних діянь вчені виокремлюють: (1) управлінський конфлікт інтересів; (2) викрадення матеріальних активів чи запасів; (3) інформаційна крадіжка, втрата або атака; (4) корупція та підкуп; (5) шахрайство з боку продавця, постачальника або закупника [6, с. 508, 521].

Китайський дослідник Zou, досліджуючи дану проблематику, поділив усі корупційні правопорушення у сфері житлового будівництва на дві групи: (1) такі, що пов'язані

з підрядниками та (2) такі, що пов'язані з консультантами, клієнтами або посадовими особами. Зокрема, науковцем до першої групи правопорушень було включено: (1) пропозиції з боку компанії-забудовника клієнтам або членам профільної комісії з оцінки тендеру з метою виграшу проекту; (2) умисне заниження тендерних цін; (3) змова серед компаній-забудовників щодо встановлення тендерних цін з використанням неякісних матеріалів або неякісним виконанням робіт; (4) подання неправдивих звітів про витрати щодо проекту будівництва; (5) підробка або зміна оригіналів рахунків-фактур у процесі виконання робіт із будівництва; (6) неякісне виконання або невиконання договору з будівництва та ряд інших. У той самий час, до другої групи правопорушень, а саме тих, що пов'язані з консультантами, клієнтами або посадовими особами, пан Zou включає (1) адміністративне втручання; (2) незаконне присудження контракту або субпідряду з будівництва до виконання; (3) розкриття деяким компаніям-забудовникам конфіденційної проектної інформації щодо базових цін до проведення тендерних торгів; (4) вимагання від підрядників з боку клієнтів або посадових осіб [7, с. 18].

Науковці Bowen, Edwards та Cattell, зокрема, й із посиленням на інших науковців, перелічують такі види корупційних правопорушень у сфері житлового будівництва: (1) патронаж, (2) непотизм, (3) підкуп, (4) переслідування, (5) відкати, (6) підставні компанії, (7) розкрадання, (8) фальсифікація торгів, (9) змови, (10) конфлікт інтересів, (11) шахрайство, (12) фіксації цін, (13) службова недбалість [8, с. 886–887].

Науковці Nordin, Takim, Nawawi вказують у своєму дослідженні на ключові форми корупційних правопорушень у розглядуваній сфері – підкуп, вимагання, шахрайство, розкрадання, відкати, кумівство, привласнення державних активів та майна для приватного використання [9, с. 330].

Китайські дослідники Yun Le, Ming Shan, Albert P. C. Chan, Yi Hu ключовими формами корупційних діянь у сфері житлового будівництва вважають дванадцять наступних: (1) підкуп, (2) шахрайство, (3) змовництво, (4) фальсифікація торгів, (5) розкрадання, (6) відкати, (7) конфлікт інтересів, (8) безчесність, (9) вимагання, (10) недбалість, (11) фіктивні компанії, (12) кумівство. Науковцями було надано вичерпний аналіз кожної з форм та їх чітке розмежування:

- підкуп (найпоширеніша форма корупційного діяння у сфері житлового будівництва) є пропозицією, наданням, отриманням, проханням будь-чого цінного задля здійснення впливу на посадовців у ході вчинення ним певних дій чи прийняття рішень;

- шахрайство є наданням недостовірної інформації, обманом або викраденням чогось, імовірно, також через обман;

- змовництво – це досягнення домовленості між двома або більше сторонами у секретній змові з шахрайською метою або метою обману;

- під фальсифікацією торгів розуміють ситуацію, коли організатор торгів створює такі штучні обмеження, щоб відповідно до запропонованих вимог перемогти у тендерних торгах міг лише один учасник торгів;

- розкрадання – це такий тип корупційного правопорушення, коли особа, наділена рядом повноважень та/або ресурсів, зловживає ними з метою отримання персональних вигод;

- відкати – це ряд протиправних економічних стимулів які використовуються особою задля отримання від посадової/службової особи сприятливого рішення;

- під конфліктом інтересів розуміють таку ситуацію, у якій відповідна посадова чи службова особа, уповноважена на виконання ключових завдань, не здатна неупереджено та належно їх виконувати у зв'язку з невідомими професійними або особистими інтересами;

- нечесність, недобросовісна поведінка, які мають свій прояв у різноманітних висловлюваннях, діяннях, що трапляються на торгах, переговорах, під час підписання контракту, а також на різних етапах будівництва з метою отримання неналежної особистої або персональної вигоди;

- вимагання зазвичай має форму примусового вилучення хабарів та вимагання послуг у вразливих сторін проекту, при цьому супроводжуване корисливою мотивацією зловмисника;

- недбалість – це поширена форма корупції в будівництві проекти, які характеризуються недотриманням належної уваги відповідального посадовця чи службовця;

- під фіктивними компаніями розуміють такі юридичні особи, які були створені особами, що займають керівні посади в державних органах чи певних організаціях з метою отримання неправомірної вигоди при наданні контрактів на будівництво;

- кумівством є корупційна поведінка, за допомогою якої особа може надати допомогу учаснику тендеру, який має певні стосунки до зловмисника, наприклад, за ознакою спільності раси, доброї дружби, спільності походження тощо [10, с. 2–3; 11, с. 11–14].

2. Друга група аналізованих робіт присвячена проблематиці злочинності у сфері житлового будівництва, розглядуваній з екологічних позицій.

Дослідники Yenisey та Atac у власному дослідженні розглядають вказану проблематику перш за все під кутом екологічного аспекту, показуючи на прикладі Туреччини, які склади кримінальних правопорушень наразі передбачені у кримінальному кодексі даної країни щодо екологічного аспекту провадження забудови. Так, науковцями вказується, що трьома основними складами кримінальних правопорушень є (1) будівництво будинків без дозволу на будівництво або з його порушенням, (2) забезпечення водою та електроенергією незаконно функціонуючих будівельних майданчиків та (3) терпимість до промислової діяльності в незаконно збудованих будівлях [12, с. 318].

3. Третьою групою аналізованих зарубіжних робіт є наукові розробки, присвячені проблематиці злочинності у сфері житлового будівництва, що стосується конкретно порушень порядку здійснення міської забудови.

Науковець Ricardo Echavarría Ramirez на прикладі країн Латинської Америки зазначає, що доволі актуальним кримінальним правопорушенням у сфері житлового будівництва, суб'єктами яких є саме компанії-забудовники, є так звана незаконна урбанізація, тобто, кримінальне правопорушення, що здійснює прямий вплив на порядок міської забудови [13, с. 2–3].

Також питання урбаністичних кримінальних правопорушень розкривається у дисертаційному дослідженні іншого науковця, дослідниця Isabel Alcaraz Abellán, які вивчає дану проблематику на прикладі Іспанії [14, с. 86–90]. Не зупиняючись на детальному розгляді кожного з окремих розглядуваних дослідницею складів «міських» кримінальних правопорушень, варто підкреслити, що особливий їх характер полягає у використанні таких понятійних категорій, як «несанкціонований характер забудови», «незабудована земля» тощо, а їх призначення полягає у максимально можливій нормалізації та урегулюванню ринку житлового будівництва, позбавлення його риси «хаотичності» та взяття в певні правові межі.

Висновок. Таким чином, проаналізовані вище роботи зарубіжних дослідників дають нам підстави окремо підкреслити багатогранність проблематики злочинності у сфері житлового будівництва.

Слід також констатувати, що конструкції кримінальних законів різних країн, застосовані до правопорушень на ринку житлового будівництва, є доволі різними і відмінними, та відрізняються від тих, що представлені і кримінальному кодексі України. На підтвердження вищезазначеного, звернемо увагу на такі кримінальні пра-

вопорушення, як кумівство та відкати, що не передбачені у Кримінальному кодексі України, однак, натомість, на яких зосереджують свою увагу саме як на важливих кримінальних правопорушеннях китайські дослідники. У той же час, відсутність таких діянь у вітчизняному кримінальному законі жодним чином не вказує на те, що такі явища не є притаманними для вітчизняного суспільства чи не є суспільно небезпечними; переконано стверджуємо, що відсутність відповідних кримінально-правових заборон у Кримінальному кодексі України свідчить про переважну безкарність подібного роду діянь у нашій країні, що, серед іншого, лише погіршує і без того складну криміногенну ситуацію на вітчизняному ринку житлового будівництва.

Водночас, не будучи прихильниками тотальної криміналізації і надмірного посилення репресивної функції правоохоронної системи України, та надаючи безсумнівну перевагу кримінологічним заходам запобігання [15], але при тому прагнучи досягнення спеціально-кримінологічної мети – найшвидшого покращення внутрішньої ситуації з дотриманням прав громадян у сфері житлового будівництва, – пропонуємо врахувати аналізований у статті зарубіжний досвід криміналізації правопорушень у вказаній сфері та скерувати зусилля науковців і практиків на доопрацювання Кримінального кодексу України в частині ряду нових складів кримінальних правопорушень, сформульованих щодо ринку житлового будівництва України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Mičková I. Zhodnoceni vztahu bydleni a kriminality. Vysoká škola báňská – technická univerzita Ostrava. Ostrava. 2020. 92 s.
2. Про кримінальні правопорушення, вчинені на підприємствах, в установах, організаціях, за видами економічної діяльності. *Офіс Генерального Прокурора* : веб-сайт. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-kriminalni-pravoporushennya-vchineni-na-pidpriemstvah-v-ustanovah-organizacijah-za-vidami-ekonomichnoyi-diyalnosti-2> (дата звернення: 17.12.2022).
3. Albert P. C. Chan, Emmanuel Kingsford Owusu. Corruption Forms in the Construction Industry: Literature Review. *J. Constr. Eng. Manage.*, 2017, 143(8): 04017057. P. 1–12.
4. Sohail, M., Cavill, S. Corruption in construction projects. IN: Serpell, A. (ed.). *Proceedings of the CIB W107 Construction in Developing Countries Symposium "Construction on Developing Economies: New Issues and Challenges"*, January 18-20, 2006, Santiago, Chile. Santiago : CIB.
5. De Jong, Maarten, Henry, William P., Stansbury, Neill. Eliminating Corruption in Our Engineering/Construction Industry. *Leadership and Management in Engineering*. July 2009. 9. P. 105–111.
6. Gunduz, Murat, Onder, Oytun. Corruption and Internal Fraud in the Turkish Construction Industry. *Sci Eng Ethics*. 2013. 19. P. 505–528. DOI: 10.1007/s11948-012-9356-9
7. Zou, Patrick X. W. Strategies for Minimizing Corruption in the Construction Industry in China. *Journal of Construction in Developing Countries*. 2006. Vol. 11, No. 2. Penerbit Universiti Sains Malaysia. P. 15–29.
8. Paul Anthony Bowen, Peter J. Edwards & Keith Cattell. Corruption in the South African construction industry: a thematic analysis of verbatim comments from survey participants, *Construction Management and Economics*. 2012. 30:10. P. 885-901, DOI: 10.1080/01446193.2012.711909.
9. Nordin, Rumaizah Mohd, Takim, Roshana, Nawawi, Abdul Hadi. Critical Factors Contributing to Corruption in Construction Industry. 2011 IEEE Symposium on Business, Engineering and Industrial Applications (ISBEIA), Langkawi, Malaysia. P. 330–333.
10. Le, Yun, Shan, Ming, Chan, Albert P. C., Hu, Yi. Overview of Corruption Research in Construction. *J. Manage. Eng.* 2014. 30. P. 1–7.
11. Le, Yun, Shan, Ming, Chan, Albert P. C., Hu, Yi. Corruption in the Public Construction Sector. *A Holistic View*. Springer. 2020. DOI: 10.1007/978-981-13-9550-5. 185 p.
12. Yenisey, Feridun, Atac, Asiye Selcen. Crimes Against Pollution Caused by Illegal Construction in Turkey. *Journal of Comparative Urban Law and Policy*. 2020. Vol. 4, Issue 1, Article 21, P. 314–326.
13. Ramirez, Ricardo Echavarría. ¿Sanción penal a constructores? Consideraciones sobre la legitimidad de la intervención penal en la construcción y el urbanismo. *Revista* № 64 Jul.-Sep. 2018. PÁGS. P. 69–102.
14. Abellán, Isabel Mª Alcaraz. La construcción ilegal como delito. Programa de Doctorado en Ciencias Sociales. Directores: Dr. D. Javier Belda Iniesta, Dr. D. José María Caballero Salinas. Escuela internacional de doctorado. Universidad Católica de Murcia. Murcia, noviembre de 2020. 279 p.
15. Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. / Голіна В. В. X. : Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с.